

אתר דעת - מכללת הרצוג

פרופ' בנימין דה-פריס (ז"ל).

הרב ד"ר י. צ. הלוי דינר כהונה דעות בחינוך

היהודי - השכלה רבנית -

הנושא שאדבר עליו נוגע לתוכנית של הישיבה

התיכונית, כלומר לבעיה של הגשמה של לימוד כללי עם

לימוד תלמודי. ברצוני כרגע להוסיף דבר מה מתוך הנסיון

שלפני מאה שנה. כל הבעיות, כל הנושאים אינם חדשים.

כל נושאי החינוך הם, עתיקים כבר מזמן התנאים ומלפני

זמן התנאים, והבעיות הנראות חדשות אינן באמת חדשות.

הן קיבלו רק גוון חדש. הן כבר קיימות זה יותר ממאה

שנה. הבעיה של ישיבה תיכונית למשל, היא בעיה שעמדה

גם לפני יותר ממאה שנה, ועל נסיון לפתור את הבעיה

הזאת, אמנם לא תחת השם "ישיבה" אלא בכותרת אחרת,

אני רוצה לדבר. כאן עלי להקדים הקדמה קטנה. אני רוצה

לדבר על נסיון שנעשה בארץ מולדתי בהולאנד. וכדי להבין

את הנסיון הזה צריכים להבין את הרקע, כי בלי הרקע, אי

אפשר להבין את הדבר.

האמאנציפאציה וההשכלה התפשטו על כל מערב אירופה

פה. האמאנציפאציה מבחינת תוכנית, מבחינה אידיאולוגית

גית התחילה בארץ הולאנד אולי לפני שהתחילה בגרמניה.

יהודי הולאנד זכו לאמאנציפאציה שלימה שלא זכו לה בשום

מקום בעולם. גם הרעיון של השכלה כללית מבחינה

האמאנציפאציה וההשכלה התפשטו על כל מערב אירופה

פה. האמאנציפאציה מבחינת תוכנית, מבחינה אידיאולוגית

גית התחילה בארץ הולאנד אולי לפני שהתחילה בגרמניה.

יהודי הולאנד זכו לאמאנציפאציה שלימה שלא זכו לה בשום

מקום בעולם. גם הרעיון של השכלה כללית מבחינה

האמאנציפאציה וההשכלה התפשטו על כל מערב אירופה

פה. האמאנציפאציה מבחינת תוכנית, מבחינה אידיאולוגית

גית התחילה בארץ הולאנד אולי לפני שהתחילה בגרמניה.

יהודי הולאנד זכו לאמאנציפאציה שלימה שלא זכו לה בשום

מקום בעולם. גם הרעיון של השכלה כללית מבחינה

אתר דעת - מכללת הרצוג

יהדותית, כלומר מבחינת היחס של היהדות התורנית כלפי השכלה כללית ועצם השימוש בהשכלה הכללית, גם בעניין זה הקדימה יהדות הולאנד את יתר הארצות. הבעיה כמעט ולא היתה קיימת אף פעם. ייתכן בהשפעת היהודים הספרדיים שאצלם בעיית מה שקוראים, תורה עם דרך ארץ, או כדי למנוע קינטור נכנה את זה עכשיו בשם אחר: הבעיה הזאת כבעיה אידיאולוגית לא היתה קיימת בהולאנד. לא היה איסור על כך ולא היה היתר על כך. היה ברור מאליו שזה מותר. זה היה ענין כספי ועניין חברתי. עשיר היה יכול להרשות לו את הדבר הזה. ואף על פי שאמאנצי-פאציה מבחינה מעשית, אידיאולוגית והיחס אל ההשכלה מאותה בחינה קדמה לכל הארצות שבאירופה, אף על פי כן פיגרה למעשה היהדות ההולאנדית בביצוע הרעיונות לעומת יהדות גרמניה ומערב אירופה בכלל. בו בזמן שאתה כבר יכולת בגרמניה למצוא את הטיפוס הזה של יהודי של "תורה עם דרך ארץ" כלומר יהודי, שמתוך שהוא יהודי מחונך בכיוון חינוכי-דתי מסויים וגם בעל השכלה אקדמאית, לא יכולת למצוא אותם אלא אחד מיני אלף בהולאנד. בו בזמן שיהדות גרמניה כבר נהרה לגימנסיות ולא היה בין המעמד הבינוני כמעט אף ילד שלא היה מבקר בבית ספר תיכון — בו בזמן רוב יהודי הולאנד הסתפקו בבית ספר עממי, שעל פי רוב גם לא גמרו אותו, ועברו לחיי המעשה מתוך עניות ומתוך פיגור, ומעטים היו שבאמת זכו לחינוך תיכון ולחינוך גבוה. אבל לא זאת היא בעצם הבעיה, כי בהולאנד שררה רוח ההשכלה; פירוש הדבר, אותה מנטאליות שאיפיינה את החוג של מנדלסון ותלמידיו, ואם אני מדבר בפני קהל כזה שהוא רחוק בזמן ובמקום ממשמעות הדברים הללו, כשהיום מזכירים את מנדלסון, יש אסוציאציות מכל סוג, יש אסוציאציות של

אתר דעת - מכללת הרצוג

התבוללות, של טמיעה. יש אפילו אסוציאציות של התנצרות וכל הדומה לזה. אבל מי שהכיר עוד את אותה מנטאליות רוצה כרגע להתעלם מן התוצאות של אותה אסכולה, תוצאות הכרחיות, תוצאות עגומות עד מאד. מי שעוד הכיר את זה, הרי הוא יודע שאותה השכלה לפי הרגשתה היא לא התכוונה לכך, זאת היתה מנטאליות נאיבית עד מאד. התנועה ההשכלתית מצטיינת או הצטיינה במנטאליות נאיבית-ילדותית, היו סבורים שהם מצילים את העולם על ידי דקדוק עברי, על ידי לימוד של אבן עזרא, על ידי הלימוד של התנ"ך בכלל, על ידי כתיבת חרוזים עבריים. אני עוד ראיתי את זה. זאת היא הרגשה נאיבית עד מאד, ובזה היו סבורים שפטרו את הבעיה של "תורה עם דרך ארץ", את הבעיה של תורניות והשכלה כללית.

מנטאליות כזאת היתה שוררת גם בהולאנד. נוסדו בתי ספר יהודיים בתחילה לעניים. רוצים תמיד לתת לעניים את כל הטוב. עשירים מוצאים להם דרכים אחרות כדי לחנך את בניהם, אבל בשביל עני מצאו דרכים כאלה של חינוך יהודי מודרני במקצת. אותה אסכולה של הירש — ואני מוכרח לומר שזאת היא לאו דווקא אסכולת הירש, עושים עוול לאנשים אחרים שאף הם פעלו בשטח הזה, שחיו בתקופתו של הירש ולא גרועים ממנו, בוודאי לא בתורניות אבל גם לא במעשים טובים, אלא שלא כתבו ולא השפיעו כל כך הרבה בכתב ולא בדברנות. — האסכולה האורתודוקסית המודרנית לא השפיעה בהולאנד. בהולאנד ההשפעה באה מתוך האסכולה ההשכלתית. כל הכיוון היה השכלתי; לא מצאת אותה עמדה תוקפנית וגם לא אותה הכרה רליגיוזית "אורתודוקסית" ברורה שהיתה אופיינית לגרמניה. מחוסר שיכבה רחבה של אנשי השיטה בעלי ידיעה תורנית, אף מעמד הרבנות נתרופף עד מאד. צריכים לדעת שהולאנד אף

אתר דעת - מכללת הרצוג

פעם לא היתה מקום תורה, אולי היהדות הספרדית בהולאנד החזיקה ישיבה ובה יצאו ידי חובה. ברם בתלמוד תורה ובתוך הישיבה לכל הפחות היה קומץ של בחורים שלמדו תורה. יהדות אשכנזית-הולאנדית היא שלוחה צעירה של יהדות דרום גרמניה בעיקר, וכמו בכל "מושבה" בכל ארץ, התורה על פי רוב יורדת קצת. יהדות הולאנד אף פעם לא זכתה להיות מרכז תורה, היה מרכז של הדפסת ספרים תורניים ועל ידי זה טעה העולם וכסבור היה שגם תורה היתה שם, אבל זה עניין של מסחר, עניין שאינו קשור עם ההווי היהודי כשהוא לעצמו.

היהדות ההולאנדית היתה פשוטה, מעטים היו בני תורה באופן יחסי. פחות מאשר בגרמניה. אין לי סטאטיסטיקה, אין לי מספרים מדויקים; אבל עד כמה שאני יכול להוציא מסקנות מתוך מה שראיתי ומתוך מה שקראתי, ואני חי כבר יותר ממחצית מאה, אני יכול לומר כי זאת לא היתה יהדות תורנית. היתה ישיבה אחת ואותה ישיבה לא היתה ישיבה רגילה, זאת היתה ישיבה בשביל עניים, והישיבה היתה נקראת גם לכתחילה בשם "סעדת בחורים" (סעודת בחורים) כלומר בשביל בחורים עניים שלא זכו ללמוד באופן פרטי או לנדוד לארצות אחרות למרכזי ישיבות ולמרכזים תורניים, — אותה ישיבה יחידה שהיתה קיימת בצורה דלה עד מאד ושגייסה את תלמידיה בעיקר מתוך השכבות הנמוכות של העם, חניכי בתי יתומים וכד', אותה ישיבה נדלדלה עד כדי כך, שלא יכלה אפילו לתת אפשרות ללומדיה לגמור. היא אמנם נהפכה באופן רשמי לבית מדרש לרבנים — היא כמו הישיבה בצרפת. פירוש הדברים, שהיו צריכים להכניס לתוכנית הלימודים גם לימודי חול, שהצטמצמו באותם הימים במאתימאטיקה ושפת המדינה, אבל היא לא יכלה לתת אפשרות לתלמידיה

אתר דעת - מכללת הרצוג

לגמור. מועמד לרבנות שרצה לקבל סמיכה היה צריך לנדוד לגרמניה, והיה מקבל תמיכה כדי ללמוד בישיבתו של הגאון מוירצבורג.

המצב הזה נעשה חמור עד כדי כך, עד שבכל זאת נתעוררה תנועה שראתה שאם הדבר הזה ימשך, אז הרפורמה תתפוש מקומה בהולאנד, ולא יהיה מעמד לרבנות וליהדות הדתית בכלל, ומשום כך חשבו על ריאורגאניזאציה של אותו מצב. ומצאו בן אדם צעיר אחד, פולני עילוי, ד"ר יוסף צבי דינר, שבא מקראקוב ושמסיבות מסויימות היה צריך לעזוב את עיר מולדתו בגלל המריבות בין הקנאים ובין החסידים הקנאים. גם הוא נקלע לתוך המערבולת הזאת, וזכה לדקירת סכין אחרי ויכוח חריף בבית המדרש, ועזב את ארץ מולדתו ונדד לגרמניה. בגרמניה השתלם בלימודי חול באוניברסיטה ובא במקרה במגע עם חברים מתוך הנהלת המוסד וקיבל עליו להכין ריאורגאניזאציה של אותו מוסד, אותה ישיבה שנקראה בית מדרש לרבנות. הוא בעצמו פיתח את רעיונותיו בתוך ספר-תזכיר גרמני. הספר כמעט לא נמצא עוד וזה ספר דווקא מעניין לא בגלל התוצאות אלא בגלל הכרת האווירה של המאה שעברה, ובגלל הכרת הרעיונות של יהודים דתיים של המאה שעברה. הספר הזה נקרא: "תזכיר על ריאורגאניזאציה של בית המדרש לרבנים".

התזכיר הזה, אני מוכרח לומר את זאת מראש, נתגשם רק במקצתו. הוא נתגשם רק במקצתו מכיוון שהמחבר אף הוא לא הכיר את התנאים בהולאנד ולא היה יכול לייסד מוסד חדש אלא לעשות ריאורגאניזאציה, ובמוסד הקיים הזה היו כבר כללים, היו כבר חוקים ואני אתן לכם עכשיו דוגמא. אני בעצמי עוד לא חקרתי, אם השפעה

אתר דעת - מכללת הרצוג

ספרדית כאן או השפעה גויית כאן, או אם זהו סידור של מה שהיה נהוג אי פעם בישיבות. הבחינות לרבנות שם לא היו לא בתוכן ולא בסידורן לפי המתכונת של יתר הארצות. היו קיימות שלוש דרגות. הן היו נקראות שלוש דרגות תיאולוגיות. אל תבהלו מן השם תיאולוגי. זה היה רק כלפי העולם החיצוני שהרב היה נקרא בשם תיאולוג, נהלימוד היה נקרא כך כדי לקבל שיחרור מן הצבא. היו קיימות שלוש דרגות תיאולוגיות: דרגת דרשן, דרגת מגיד ודרגת מורה הוראה (כלומר: מוסמך לרבנות). בשום ארץ אחרת לא מצאתי חלוקה כזאת. אמנם במוראביה בהונגריה וגם בגרמניה היה נהוג שבחור שמילא את כרסו בתורה ולא נסמך. עדיין לרבנות להוראה ממש זכה לתואר חבר, הנה "החיי אדם" כותב בהקדמתו שכשלמד בישיבת "הנודע ביהודה" ועזב את רבו, כיבד אותו רבו לא בסמיכות לרבנות, אלא בתואר חבר. באיטליה אנחנו יודעים שעד השואה היו גם כן תארים כאלה קיימים. יש תואר שבא לפני הסמיכה לרבנות. התואר הזה באיטליה נקרא "משכיל", המשכיל הנבון, מי ביניכם המכיר קצת את הסדרים הספרדיים הרי הוא שומע מיד את הצילצול הספרדי של התואר הזה. בהולאנד היתה גם קהילה ספרדית וגם שם היתה אותה הדרגה, אבל איני יודע. (וזה עניין לחוקרים היסטוריים ולא דבר שמעניין אותי) אם השפעה ספרדית כאן או השפעה אשכנזית כאן, מכל מקום עובדה היא שהיו קיימות שלוש דרגות: דרשן, מגיד ומורה. ומהו ההבדל? דרשן היה בן אדם שהיה יכול לעמוד במבחן בלימוד דף גמרא לא קשה ביותר. עם "תוספות קלות" (מה פירוש "תוספות קלות", "תוספות קשות" זה אני מניח כרגע). היה צריך לדעת כל המקרא עם המפרשים. "בכל מכל כל", כל מה שקוראים היום החינוך התיכוני העברי לרבות דיקדוק,

אתר דעת - מכללת הרצוג

היסטוריה וחיבור עברי. גם היה צריך להראות ידיעה בספרי דרשנות ומחשבת ישראל. מה תפקידו של הדרשן? למעשה לא היה לו תפקיד מוגדר. יכול היה להתמנות כדרשן באחד מבתי המדרשות בעיר באמסטרדאם, אבל יכול היה להיות גם סתם מורה, מלמד או מנהל בית ספר. דרגת מגיד כבר היתה דרגה תורנית גבוהה. המגיד היה צריך לדעת להכין סוגיא חמורה בש"ס עם תוספות, מהרש"א ומה שקשור לאלה. המגיד צריך היה גם לדעת פרק בספרות הפילוסופיה: בכוזרי, בעיקרים וכד'. אבל עיקר היתה הבחינה בגמרא ואחר כך בקריאה, לימוד והסבר של אורח חיים או יורה דעה עם מגן אברהם. מה היה תפקידו של מגיד? גם אותו מגיד היה יכול להיות דרשן באיזה מקום, היה יכול להיות מנהל בית ספר או ממלא תפקידים רבניים מסויימים תחת השגחת הרב, אבל זכות לפסוק הלכה לא היתה לו. והיתה סמיכה לרבנות. ואף הסמיכה לרבנות לא היתה דומה לסדרים הרגילים ביתר ארצות אשכנז, ושוב אני אינני יודע אם השפעה ספרדית כאן או לא. אתם בקיאים בזה ודאי יותר ממני. הנה מה שדרשו ממי שמוסמך לרבנות: (א) ידיעת הטורים, בעיקר בית יוסף ולא אחרונים, לא פרי מגדים, אלא דוקא ארבעה הטורים. בית יוסף ושיטות הראשונים היו צריכים לדעת כמעט בעל פה, חושן משפט רק הלכות עדות וכן דלגו על דיני ממון שבאבן העזר, אבל בכל זאת בצורה גלובאלית ארבעה הטורים צריך היה לדעת בעל פה. (ב) מה שהיו קוראים שיטות או סוגיות כלומר כל הסוגיות הקשורות עם מושגים רוב, חזקה, ספק, ברירה וכל מה ששייך לאותן סוגיות ולאותם מושגים הלימודיים שהם עיקריים לרב בישראל. (ג) היה צריך להיבחן עוד פעם בסוגיה גמרא עם תוספות, ואחר כך היה נבחן בקריאה

אתר דעת - מכללת הרצוג

והסברה בטכסט פילוסופי של ימי הביניים. נוסף על כך היו סוגרים אותו מעת לעת בתוך חדר, והיה צריך להשיב על שאלה, על פי רוב מאורח חיים או יורה דעה, והיה צריך לענות תוך כ"ד שעות תוך שימוש בספרים (יכול להזמין כל ספר שרצה). אבל אסור היה לו לבוא במגע עם אף בן אדם אחר, חוץ מן השמש שהיה מגיש לו הספרים השונים והיה צריך לשבת עד שגמר את התשובה וזוה גמר את החלק הראשון. החלק השני הכיל שלוש תשובות משלושת השטחים: אורח חיים, יורה דעה ואבן העזר, נתנו לו שבועיים מעין "תיזות" שאחר כך היה צריך להגן עליהם בפומבי בפני ועדת הרבנים התוקפת. בחינה קשה מבחינה פורמאלית, והמטרה גם היא ברורה: שיהיו לרב לכל הפחות הכלים להשתלם יותר, שיתבהרו לו כל היסודות של החיים המעשיים דרך הטורים, המושגים התלמודיים, כתיבת תשובה וכד'. הסדר הזה היה קיים כבר מלפני יותר ממאה שנה. דומני, שהסדר הזה כבר היה קיים לכל הפחות 150—160 שנה.

כשדינר נבחר לעמוד בראש המוסד הזה, כשהוא כתב את התזכיר שלו הוא לא ידע על כך, או אולי ידע אבל סבור היה שיוכל לשנות. נעלמו ממנו הדברים הללו, והוא באמת חשב בקאטיגוריות של בחור פולני, שרואה את הבחינה הסופית של רב בפילפול ובידיעת ק"י סימנים בעיקר. אחר כך ראה שהוא כאן נתקל בקיר אטום. הולאנד היא ארץ הרלגמנטים של תקנות, שאי אפשר אפילו לגאון הגדול ביותר לעבור עליהם, ואמנם נכשל בכך. אבל אחר כך גם הסתגל למציאות. אבל לא זה העיקר. העיקר: מה שריחף לפני עיניו זה מה שקוראים היום בשם בית מדרש לרבנים. ובאותו זמן לא היה קיים אלא בית מדרש לרבנים אחד, זה היה בברסלאו, בית מדרשו של פרנקל (בית המדרש

אתר דעת - מכללת הרצוג

בברלין עוד לא היה קיים, ובית המדרש בצרפת לא תפס עדיין שום עמדה, ואף היה באותן השנים ספק ישיבה מתנוונת, ספק בית מדרש שלא אורגן עוד די צורכו. אם כן, ברור שהוא לקח לו דוגמא מברסלאו, אבל הכיוון הלך בדרך אחרת, הכיוון הלך בערך באותה דרך של ישיבה תיכונית של היום. הוא היה סבור שמתוך מחזור של אחת עשרה שנה, כלומר החל מגמר בית הספר היסודי בגיל 13 בערך, בן-אדם יכול לרכוש לו השכלה תורנית וגם השכלה כללית שתאפשר לו לתפוש עמדה בעולם בחברה המודרנית וגם להיות אישיות תורנית ואפילו רבנית.

כרגע לא אספר לכם את היסודות הפילוסופיים הרעיוניים של אותו רעיון, כלומר באיזו השקפה פילוסופית תקע את יתדותיו. ההשקפה הפילוסופית היא האידיאליסטית, ההשקפה הפילוסופית של המאה הקודמת כשכל האנשים הטובים בעולם היו די נאיבים. אף אנחנו — לו היינו חיים אז היינו ודאי נאיבים כמותם וסבורים שכבר תוקן העולם. מה שהיה בעולם העתיק מפורז — יהדות שנתנה את הדת ואת הדתיות ואת הנבואה לעולם, רומא שנתנה את הפוליטיקה, יוון שנתנה את הפילוסופיה — יתאחד בעולם המודרני ויכלול את הכל, דהיינו תקום תרבות אחת כללית ובתוך אותה תרבות תיתן היהדות את חלקה היא ללא מצרים, ללא הגבלות; היהדות תיכנס לתוך העולם הגדול הזה ותיתן לעולם הגדול את כל אוצרוֹ תיה. היא תמזג אותם עם רוחה של יוון, עם רוחה של רומא: עם הרוח שיוצאת מתוך המשפט הרומאי ומתוך הפילוסופיה. כל זה ביחד יתן עולם חדש, ובתוך העולם הזה צריך היהודי לתפוש את מקומו והוא צריך לדעת איפוא את הרוח המאחדת, כלומר לא רק את התורה אלא גם את ההשכלה, מפני שרק דרך הרוח הכל הולך

אתר דעת - מכללת הרצוג

ומתאחד. על הנאיביות שבתפיסה זו אינני רוצה עכשיו להתעכב. יש לכך יסודות בתוך הפילוסופיה של אותו הזמן. גם אנחנו כולנו חיים בתוך פילוסופיות מסויימות.

מעניין הוא: כיצד הגשים הרב דינר את הרעיון הזה. לא קרא את המוסד בשם "ישיבה". באותם הזמנים היה לשם ישיבה צילצול אחר לגמרי מהיום, הוא גם לא הכיר ישיבות. בתור בחור פולני הכיר רק בית מדרש. הם למדו בצורה אחרת לגמרי. הישיבות הליטאיות עדיין לא התפתחו בצורה כזאת עד שזכו לפרסום. ישיבות חסידיות עוד לא היו. המושג "ישיבה" היה אז קשור להונגריה. וריח של פילפול הונגרי וגם ריח של מסכתות מסויימות היה נודף ממנה. לא קרא איפוא את המוסד בשם ישיבה, וגם כלפי הממשלה אי אפשר היה להיקרא כך, שם המוסד היה סמינר, אבל לא השם הוא הקובע. השאלה היתה: כיצד להגשים את התוכנית. כאן בא רעיון מעניין אף מבחינה תורנית. דינר טוען: אני מכיר שתי שיטות לימוד, אני מכיר את השיטה הפולנית — זאת השיטה שהוא הכיר בקראקוב, ואת השיטה הגרמנית — זו שראה בווייצבורג. השיטה הגרמנית היא כך: לומדים מסכת, ועוברים על העניין; גומרים עניין זה עוברים לעניין אחר. לומדים אך ורק בקיאות. שוקדים הרבה אבל לומדים רק מסכת אחרי מסכת בדיקו ואינם מקשרים את העניינים. אתה יודע מסכת זאת — אתה יודע את העניין הזה; למדת עוד מסכת אתה יודע עניין נוסף אבל אין אתה יודע את המקשר שבין המושגים ההלכתיים, אתה לומד רק בקיאות. בפולניה למדו בדרך הפילפול. אמנם אני יודע שבפולניה הפילפול היה לפעמים עקום עד מאד, אבל טול את העוקץ מן הפילפול, נשאר הרעיון היסודי: העמקות בהלכה. אם אתה לא לומד לשם בקיאות אלא אתה לומד בהתעמקות, אז אתה לומד דבר

אתר דעת - מכללת הרצוג

מתוך דבר ומקשר דבר לדבר ובסוגיה אחת אתה עומד על היקף גדול של כמה וכמה בעיות הלכתיות. ואני נוכחתי שצעירים בפולניה ניצחו גדולים וזקנים בהלכה, וזהו כוח הפילפול ההלכתי. ניקח את הרעיון היסודי, שמונח בשיטה הפולנית, נעביר אותה למערב אירופה, נלמד בדרך של העמקה בהלכה לא לשם בקיאות אלא לשם העמקה, אם כך הדבר לא נצטרך כל היום ללמוד תורה. אם כך הדבר — בחור שלומד שלוש שעות ביום ועוד חוזר פעם אחר הצהריים על החומר שלו, יכול להשיג בשיטת העמקה מה שמשגיח בחור אחר שלומד ללא העמקה תוך יום שלם. עשה חשבון אריטמטי. על פי רוב החשבונות האריטמטיים אינם עומדים בפני המציאות אלא רק על הנייר, שלוש שעות ביום חזרה אחר הצהריים, הרי יש לך זמן ללימודי חול, וליתר. הדברים כגון לשון הקודש ומה ששייך לזה. נשאר זמן ללימודי חול, בכל זאת אם אני לוקח ליום כמעט 5, 6 שעות ללימודי קודש — אין אני יכול להשיג מה שגימנסיה יכולה להשיג. מכאן הוא בא, וזה המענין ביותר, בביקורת על התוכנית של הגימנסיות, של הגימנסיה האירופאית. הוא שואל: מה היא המטרה? — המטרה היא להכיר את תרבות העולם העתיק. האדם בימינו צריך לדעת את יסודות העולם, הוא צריך לדעת כיצד וממה נבנית התרבות המודרנית הזאת. הוא צריך להכיר את הפילוסופיה היוונית, צריך להכיר את העולם הרומאי ואז ידע מה עולמו הוא, מהיכן נולד, שהרי הוא ילד בן אלפיים שנה. הוא צריך לדעת את עצמו, זאת היא מטרת הגימנסיה. אבל מה עושים בגימנסיה? זה מענין ביותר, הביקורת שמשמיר עים היום על בתי הספר התיכוניים הוא כבר השמיע אותה לפני מאה שנה. מה עושים בגימנסיות בכיתות העליונות? מבטלים את- הזמן. במה מבטלים את הזמן? כותבים

אתר דעת - מכללת הרצוג

(אינני יודע אם יש ביניכם כאלה שהיו בגימנסיה אירופאית מסוג זה) תרגילים בלטינית! בזה היו מבטלים את הזמן. יש בוודאי עוד כאלה שקיבלו חינוך כזה וזוכרים את זה. הרי כמה וכמה זמן עובר לבטלה כשמייגעים את התלמידים לכתוב תרגילים כאלה! לשם מה זה? הרי השפה מתה, כלום רוצים לדבר? לפיכך טול כל אותו זמן ואתה חסכת כמה שעות! אתה יכול תוך אחת עשרה שנה ליצור לך טיפוס של אדם שבתנאים נורמאליים סיגל לעצמו דרך מחשבה תלמודית — ואני צריך כאן להוסיף שהוא רצה שהמחשבה תהיה גם יסודית ותהא גם מודרנית, כלומר שיהיה לה חלק גם בדרך המחשבה המודרנית: הפילולוגית. ידע לחשוב. מחשבה יהודית-תלמודית ויכול אפילו לרכוש לו על ידי הדרך הזאת בקיאות מספיקה כדי להתמחות אחר כך ברבנות, נוסף על כך הוא יכול להיות אדם מודרני שתופס את העולם המודרני הזה ויכול להשיב מלחמה שורה.

ברור, זאת היא תכנית של ישיבה תיכונית פחות או יותר, אלא שהוא מתחיל מגיל קצת יותר מוקדם. הוא חשב על גיל 12 ולהמשיך 11 שנים מינימום בלימוד ואז אפשר היה ליצור טיפוס תורני. הנסיון נתגשם רק במחציתו. מדוע נתגשם רק במחציתו? כבר אמרתי לכם, מכיון שהוא לא ידע — או לא רצה לדעת — שכבר קיימות תקנות, שאפילו הקב"ה כביכול בעצמו אינו יכול לעבור עליהן. נוסף על כך כנראה שגם לא הכיר את חומר התלמידים. כדי להגשים דבר זה אתה צריך לקבל חומר מסויים של ילדים כשם שגם היום הישיבות התיכוניות לפעמים מתקשות בקבלת התלמידים שאינם מוכנים די צורכם. אך הוא לא התחשב בכך. אמנם באותם השנים, לפני 110 שנה, היה עוד חומר מצוי, אפילו במערב אירופה,

אתר דעת - מכללת הרצוג

אבל בכל זאת במידה מצומצמת. שנית, לפי דעתי הכישלון הוא בזה שקביעת תוכנית כזאת היא לא שאלה של חשבון מתימאטי, השאלה של חינוך תורני או חינוך רבני כפי שהוא. ראה את הדברים, אינה שאלה אך ורק של חשבון, אם להוסיף או להפחית או להעביר שעה או מקצוע. השאלה הרי היא אחרת לגמרי. היא שאלה של אווירה ושל הדגשה וכד'. אם אתה מדגיש את שני המומנטים באותה הדגשה, הרי זה לא ייתכן, ומשום כך לא יכלה התוכנית להתגשם, אבל מצד שני היא גם לא נכשלת. היא לא נכשלה בזה שאותו יהודי בכל זאת זכה למה שלא זכו אחרים.

הנה (ובזה אני רוצה לגמור) מדברים הרבה על בית מדרש לרבנים שהיה קיים בגרמניה. בית מדרש לרבנים זה קיבל תלמידים רק אחרי בחינות הגמר. זה היה מעין מוסד גבוה אחרי בחינות הבגרות. התלמידים היו נמצאים בגימנסיות רגילות. בהולאנד המצב היה אחר. שם ילד מגיל 11 עד גיל 25 הנמצא בתוך מסגרת כזאת, הרי רכש לו השכלה תורנית. איני רוצה לדבר על השקפות בברסלאו ובברלין, אין. זה מענייני כאן, אבל אם הצליחו מבחינה תורנית אז זה היה בעיקר על ידי החומר שקיבלו מן המזרח. ברלין ניזונה בחלקה מפולין והונגריה. ברסלאו זכתה לקבל בראשונה משרידי אסכולת ה' עקיבא איגר. היא קיבלה תלמידי חכמים שכבר נתחכמו ונתבשלו בישיבות שהיו קיימות בבתי מדרשות במחוז פוזן. דינר קיבל תלמידים ממרכז שלא היה מרכז תורני כל עיקר, מהורים שהיו עממי ארצות ומהורים שלא ידעו אלא להתפלל ותו לא, ולקרוא לכל היותר פסוק בחומש. ובמשך מאה שנה. בערך לא היו כמעט תלמידים ממוצא מזרח-אירופאי. כמעט כל תלמידיו היו ילידי הולאנד מדורי דורות, ובכל זאת זכה להוציא דורות של בני אדם שמבחינה תורנית עלו ואף יכלו

אתר דעת - מכללת הרצוג

להתמודד עם כל חניכי שאר המוסדות במערב אירופה. קשה לתאר איזה חומר נתקבל ובאילו תנאים נתקבלו תלמידים לבית מדרשו של דינר! אם גם שגה בתוכנית וגם הפילוסופיה שהניח כיסוד לתוכנית הזאת היא מועטת ואם גם האריטמטיקה נכשלה, ואם גם המציאות הקיימת היתה אחרת — הרי בכל זאת, בסך הכל, היה כאן נסיון של אירגון מוסד תיכוני ותורני גבוה, שבתנאים הקיימים הצליח.

כפי שאמרתי לא חפצתי להרצות על נושא זה וכפו אותו עלי. אבל סבורני שאפשר ללמוד מנסיון זה, שנעשה לפני יותר ממאה שנה על ידי מי שהוא שהיה סבור כי אין כאן הרכב כלאים, אלא איחוד של תורה והשכלה. וזאת היא זכותו של אותו גאון שהבין, שאין חינוך תורני גבוה ללא חינוך תורני תיכוני, ובזה תרם תרומה חשובה לא רק לחינוך התורני והרבני בהולאנד אלא למערכת המחשבה החינוכית-התורנית בכלל.